

Основні напрями та умови формування ефективного механізму захисту конкуренції

У статті досліджено основні напрями та умови формування ефективного механізму захисту конкуренції. Під механізмом захисту конкуренції слід розуміти взяті в єдності сукупність юридичних та економічних засобів, за допомогою яких забезпечується вплив на суспільні відносини, він включає реальні відносини, обґрунтовані економічними законами, підпорядковані їм, які реалізують процес відтворення. Досліджується механізм захисту конкуренції, який включає форми і методи управління, а також правові норми, які свідомо розробляються і використовуються управлінським персоналом на основі економічних законів з урахуванням конкретних обставин. Під формуванням ефективного механізму захисту конкуренції розуміється ряд економічних та юридичних, соціально-етичних, психологічних заходів, які спрямовані на процвітання економіки України.

Ключові слова: конкуренція, механізм захисту конкуренції, зловживання монополієм становитим, концентрація суб'єктів господарювання, узгоджені антиконкурентні дії, недобросовісна конкуренція, конкурентне середовище.

В статье исследованы основные направления и условия формирования эффективного механизма защиты конкуренции. Под механизмом защиты конкуренции следует понимать взятую в единстве совокупность юридических и экономических средств, с помощью которых обеспечивается воздействие на общественные отношения, он включает реальные отношения, обоснованные экономическими законами, подчиненные им, реализующие процесс воспроизведения. Исследуется механизм защиты конкуренции, включающий формы и методы управления, а также правовые нормы, которые сознательно разрабатываются и используются руководством на основе экономических законов с учетом конкретных обстоятельств. Под формированием эффективного механизма защиты конкуренции понимается ряд экономических и юридических, социально-этических, психологических мероприятий, направленных на процветание экономики Украины.

Ключевые слова: конкуренция, механизм защиты конкуренции, злоупотребление монополией положением, концентрация субъектов хозяйствования, согласованные антиконкурентные действия, недобросовестная конкуренция, конкурентная среда.

This article explores the major trends and conditions for the formation of an effective mechanism of protection of competition. The mechanism of protection of competition

should be taken to understand the unity of a set of legal and economic means by which ensured the impact on social relations, it includes a real relationship, reasonable economic laws governing them, which implement the process of reproduction. We study the mechanism of competition, which includes forms and methods of administration, and legal rules that were deliberately designed and used by management based on economic laws based on specific circumstances. During the formation of an effective mechanism of competition refers to a series of economic and legal, social, ethical, psychological measures designed for the prosperity of economy of Ukraine.

Постановка проблеми. Загострення конкурентної боротьби в ринковому середовищі вимагає формування ефективного механізму захисту конкурентних відносин з метою координації діяльності суб'єктів господарювання та контролю ситуацій на ринках України.

Антимонопольний комітет України – це орган зі спеціальним статусом та спеціальними завданнями та повноваженнями, в тому числі роллю у формуванні конкурентної політики. Реалізація державної політики захисту економічної конкуренції здійснюється шляхом застосування уповноваженими на те органами влади правових механізмів контролю за: зловживанням монополієм становитим; концентрацією суб'єктів господарювання; узгодженими антиконкурентними діями; проявами недобросовісної конкуренції. Держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру з метою створення нормальних умов для функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем суспільства. Застосування адміністративних методів необхідне і навіть ефективно у сфері прямого контролю держави над монополієм ринками. Активна роль держави полягає у створенні, підтримці і захисті необхідних економічних, політичних, правових і соціальних умов функціонування конкуренції. Державний захист прав суб'єктів господарювання на вільну та добросовісну конкуренцію неможливий без створення сильного середовища. Реалізація цих завдань здійснювалася через запровадження спеціальними органами управління завдань державної політики в сфері економічної конкуренції.

Метою статті є дослідження умов та напрямів формування ефективного механізму захисту конкуренції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток конкурентного середовища у 2010 році відбувалося за умов повільного пом'якшення на національні ринки світової фінансово-економічної кризи та поступової стабілізації економіки.

Результати організованих Центром комплексних досліджень з питань антимонопольної політики досліджень стану конкурентного середовища в Україні виявили, що на початок 2010 року в результаті фінансово-економічної кризи структурні передумови конкуренції в національній економіці погіршилися порівняно з попередніми роками [1].

Аналіз показників порівняно із попереднім роком показав, що країна зустріла 2010 рік в умовах суттєвого зниження обсягів виробництва у ряді галузей з конкурентною структурою ринків, насамперед у металургії, будівництві, торгівлі. Водночас розширилися сектори, в яких конкуренція суттєво обмежена, насамперед завдяки підвищенню рівня концентрації у паливно-енергетичному комплексі, окремих галузях машинобудування [1].

Так, порівняно з попереднім роком на початку 2010 року частка ринків із конкурентною структурою зменшилася на 6 відсотків, в той час як частка ринків «чистої монополії» збільшилася на 2 відсотки, а ринків з ознаками домінування – на 8,1 відсотка.

Такі зміни показників структурних передумов конкуренції в економіці свідчать про досить суттєве зниження рівня конкуренції в цілому по Україні.

Рівень монополізації на початок 2010 року порівняно з 2009 роком зріс у 29 галузях, у той час як зниження цього рівня спостерігалось лише у 14 галузях. Найбільш монополізованими в Україні, крім сфери природних монополій, залишаються видобування вуглеводнів, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки, пошта і зв'язок, транспорт, виробництво електроенергії, газу та води, деякі галузі машинобудування.

Реалізація державної політики захисту економічної конкуренції здійснюється шляхом застосування уповноваженими на те органами влади правових механізмів контролю за:

- зловживанням монопольним становищем;
- концентрацією суб'єктів господарювання;
- узгодженими антиконкурентними діями;
- проявами недобросовісної конкуренції.

Одним із основних механізмів державного захисту економічної конкуренції є виявлення і припинення порушень суб'єктами господарювання у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку.

Відповідно до чинного в Україні законодавства зловживанням монопольним становищем визнається: 1) встановлення монопольно високих, низьких або дискримінаційних цін (тарифів) на свої товари, чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку; неоднакове їх застосування до рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин (призводить до порушення прав споживачів або обмежує права окремих споживачів); 2) обумовлення укладеними угодами додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними

звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору; 3) обмеження або припинення виробництва, ринків або технічного розвитку, а також вилучення товарів з обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям; 4) часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання; 5) суттєве обмеження конкурентоздатності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин; створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання [3, ст. 13.2; 29; 2, ст. 6, 10, 13].

У 2010 році зловживання монопольним (домінуючим) становищем залишалися найбільш поширеною категорією порушень законодавства про захист економічної конкуренції, що виявлялися та припинялися органами Антимонопольного комітету України. Протягом 2010 року було розглянуто з притягненням порушників до відповідальності 621 справу про зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, за результатами розгляду яких припинено 798 порушень. Відповідно до рекомендацій Комітету припинено ще 265 випадків дій (бездіяльності), що містили ознаки порушень цього виду, у тому числі 39 – за результатами розгляду справ. За вчинені порушення протягом 2010 року накладені штрафи в загальному розмірі 8,4 млн. грн.

Сьогодні державна конкурентна політика в Україні спрямована на недопущення і заборону узгоджених дій суб'єктів господарювання, під якими розуміються дії, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, встановлення монопольних цін, розподілу ринку, усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання. [3, ст. 5]. Узгодженими діями вважається укладення об'єднаннями угод чи прийняття рішень, будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) між ними, а також створення суб'єкта господарювання, метою якого є координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання. Такі узгоджені дії, які стосуються: 1) встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів; 2) обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними; 3) розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, колом продавців або покупців; 4) спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів; 5) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців; 6) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у невигідне становище в конкуренції; 7) укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій

діяльності не стосуються предмета цих угод; 8) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин [3, ст. 6.1–2]. Зазначені вище випадки узгоджених дій призводять до суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині, в тому числі монополізації відповідних ринків; обмежують доступ на ринок інших суб'єктів господарювання; призводять до економічно необгрунтованого підвищення цін або дефіциту на ринку (у США – це карний злочин) [3, ст. 8.2].

Найбільше порушень при антиконкурентних узгоджених діях суб'єктів господарювання було припинено у таких стратегічних галузях економіки, як паливно-енергетичний комплекс (близько 109 порушень), агропромисловий комплекс (близько 114 порушень) та ринок будівельних матеріалів (близько 41 порушення).

Значною перешкодою на шляху розвитку конкуренції є антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю (колегіального органу чи посадової особи), під якими розуміють прийняття будь-яких актів (рішень, наказів, розпоряджень, постанов тощо), надання письмових чи усних вказівок, укладення угод або будь-які інші дії чи їх бездіяльність, які призвели або можуть призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції [4, ст. 15.1].

Єдина конкурентна політика всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування є необхідною запорукою функціонування та розвитку ефективного конкурентного середовища в Україні. Водночас не виважені рішення державних органів щодо надання незаконних переваг певним суб'єктам господарювання, нав'язування необов'язкових послуг, неправомірних заборон та обмежень стосовно реалізації продукції за межі регіонів, неправомірного втручання в господарську діяльність підприємців можуть мати негативний вплив на конкуренцію більш вагомий та тривалий чим антиконкурентні дії суб'єктів господарювання. Тому у взаєминах з цими органами Антимонопольний комітет України застосовує як засоби переконання та роз'яснення так і засоби правозастосування.

У 2011 році урядом приділялася велика увага упорядкуванню проблеми надання адміністративних послуг, зокрема було зобов'язано всі центральні та місцеві органи влади переглянути стандарти та розміри плати за надання адміністративних послуг. Враховуючи, що такі документи встановлюють і змінюють правила поведінки суб'єктів господарювання на відповідних ринках та можуть впливати на конкуренцію, Антимонопольний комітет України ініціював доручення Кабінету Міністрів України щодо необхідності погодження з Комітетом нормативних актів, якими будуть введені в дію зазначені стандарти та плата за надання адміністративних послуг.

Перспективи вступу нашої держави до Світової організації торгівлі ставлять перед Українською державою нові виклики

захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, здійснення державної політики, при якій лібералізація зовнішньоторговельного режиму має доповнюватися відповідними механізмами протидії недобросовісній конкуренції, що проявляються у формі неправомірного використання ділової репутації конкурента, копіювання (відтворення) зовнішнього вигляду виробу іншого господарюючого суб'єкта і введення його у господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта, який має пріоритет на їх використання; досягнення неправомірних переваг у конкуренції та створення перешкод господарюючим суб'єктам; дискредитації господарюючого суб'єкта, під якою розуміється поширення неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю підприємця, яка завдала або могли завдати шкоди його діловій репутації, а також введення споживача в оману.

У міру розвитку конкурентних відносин в економіці дедалі актуальнішою стає проблема ствердження чесних звичаїв, культури конкурування та протидія недобросовісній конкуренції. Виявлення фактів недобросовісної конкуренції визначено одним із пріоритетів роботи Антимонопольного комітету України у 2010 році.

Недобросовісна реклама часто наносить шкоду не тільки споживачам і конкурентам, а у випадку з ліками може створити загрозу життю та здоров'ю, у випадку з фінансовими послугами – втрати багаторічних збережень, тому протидіяти намаганням недобросовісних ділків маніпулювати свідомістю людей було одним із основних завдань АМКУ у 2010 році.

Найбільшу кількість випадків поширення інформації, що вводить в оману, органами комітету було виявлено та припинено у сфері реалізації лікарських препаратів.

Основними видами недобросовісної конкуренції, припиненими органами АМКУ у 2010 році були випадки поширення інформації, що вводила в оману, – 84,5% загальної кількості порушень цього виду, неправомірного використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки – 6,6% випадків, у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та чесним звичаям у підприємницькій діяльності – 4,7%, дискредитації господарюючого суб'єкта (підприємця) – 1,9%, досягнення неправомірних переваг у конкуренції шляхом порушення чинного законодавства, яке підтверджене рішенням державного органу, наділеного відповідною компетенцією, – 1,5%, інші порушення у вигляді неправомірного використання товару іншого виробника, порівняльної реклами, схилення до бойкоту господарюючого суб'єкта – 0,7%.

Правова оцінка органами Антимонопольного комітету України узгоджених дій на ступінь антиконкурентності і надання відповідних висновків про склад порушення здійснюється на підставі моніторингу і контролю товарних ринків у форм: дозволу чи відмови в наданні дозволу; попередніх висновків щодо ймовірного рішення про одержання заявником дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання, які призвели чи

можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції; висновків щодо потреби одержання згоди на зазначені дії без проведення додаткового дослідження, а також надання відповідних рекомендаційних роз'яснень щодо відповідності дій суб'єктів господарювання положенням Закону України «Про захист економічної конкуренції». До суб'єктів господарювання, узгоджувальні дії яких містять ознаки порушення законодавства, в судовому порядку застосовуються штрафні санкції. Однак існують труднощі в доказуванні органами Антимонопольного комітету України антиконкурентних змов, обумовлені недостатністю доказової бази, яка потребує подальшого вдосконалення.

Формування ефективного механізму захисту конкуренції відбувається за допомогою інструменту, який є у Антимонопольного комітету України, який дозволяє підтримувати здорову конкуренцію на товарних ринках та сприяти її розвитку. Однак одного тільки правозастосування недостатньо для забезпечення виконання цього завдання в повному обсязі. Тому конкурентні відомства в усьому світі займаються так званим адвокатуванням конкуренції [2].

Адвокатування конкуренції – це підтримка конкуренції за допомогою інших, ніж правозастосування, заходів, зокрема оцінка впливу на конкуренцію регуляторних актів та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи. Адвокатування конкуренції має два вектори спрямування – на інші державні органи або на громадськість. Адвокатування це концентрація на вирішенні проблеми, а не на самій проблемі, це є практичним заходом, воно націлене на дію заради інших.

Як вважають італійські науковці і практики, адвокатування конкуренції – це набір видів діяльності антимонопольних органів, спрямованих на зміцнення конкурентного середовища, економічної активності шляхом використання механізмів, які не належать до системи примусу щодо дотримання встановлених правил і орієнтовані, головним чином, на усвідомлення вигоди від конкуренції (у тому числі й через вплив на інші державні організації) [6, с. 3–8].

Прибічники концепції адвокатування конкуренції обґрунтовують її необхідність у сучасній економіці рядом таких обставин:

- обмежена раціональність учасників ринку, співробітників судової системи і органів державного управління, а також їх нездатність оцінити вигоди від конкуренції, розмежувати дії на законні й незаконні з точки зору законодавства про захист економічної конкуренції;

- обмежені можливості застосування судових санкцій за порушення антимонопольного законодавства з боку антимонопольного органу; доцільність доповнення публічного правозастосування приватним;

- обмежені можливості впливу антимонопольного органу на формування інституційного середовища шляхом використання технологій інституційного проектування;

- обмежені можливості антимонопольного органу щодо примусу органів судової влади до виконання положень конкурентного законодавства [5, с. 120–121].

Висновки

Таким чином, під механізмом захисту конкуренції слід розуміти взяті в єдності сукупність юридичних та економічних засобів, за допомогою яких забезпечується вплив на суспільні відносини, він включає реальні відносини, обґрунтовані економічними законами, підпорядковані їм, які реалізують процес відтворення.

Механізм захисту конкуренції включає форми і методи управління, а також правові норми, які свідомо розробляються і використовуються управлінським персоналом на основі економічних законів з урахуванням конкретних обставин.

Формування ефективного механізму захисту конкуренції – це ряд економічних та юридичних, соціально-етичних, психологічних заходів, які спрямовані задля процвітання економіки.

Література

1. Журнал «Конкуренція», видання за 2005 рік. Стаття «Захист економічної конкуренції: Україна виходить на європейський рівень» О. Мельниченко.
2. Звіт Антимонопольного комітету України за 2010 рік. Інтернет-ресурс.
3. Закон України «Про захист економічної конкуренції» №2210-III від 11.01.2001 р. // ВВР. – 2001. – №12. – Ст. 64; із змінами, внесеними згідно із законами №380-IV (380-15) від 26.12.2002 р. // ВВР. – 2003. – №10-11. – Ст. 86; №762-IV (762-15) від 15.05.2003 р. // ВВР. – 2003. – №30. – Ст. 247; №1344-IV (1344-15) від 27.11.2003 р. // http://www.amc.gov.ua/monopoly/law_protect.html
4. Указ Президента України «Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» №1033/2000 від 30.08.2000 р.: із змінами, внесеними згідно з Указами Президента України №1329/2000 від 11.12.2000 р.; №1146/2001 від 26.11.2001 р.; №155/2003 від 21.02.2003 р. // ExpertLaw / 72302.
5. Шаститко А., Авдашева С. Адвокатирование конкуренции как часть конкурентной политики // Вопросы экономики. – 2005. – №12. – С. 110–121.
6. Advocacy and Competition Policy. Report prepared by the Advocacy Working Group, International Competition Network Conference. Naples, Italy, 2002.